

ისტორია History

მიტროპოლიტი ანანიო ჯაფარიძე

**საქართველოს სახელმწიფო და საეკლესიო საზღვრები
შარნავაშიან და ააზრატონ მუშეთა მმართველობის
ეპოქაში და მისი არასწორი
ასახვა »I ðááî ñèâîí àÿ Ýí öèèëîí ðáèèÿ«-ს ტომეულეაში**

საქართველოს უწმინდესმა პატრიარქმა ახალგაზრდათა მიერ მეცნიერების უკეთ დაუფლების მიზნით შემოგვთავაზა „ღრმა აზროვნების“ პროგრამა, რაც მოითხოვს ფაქტების უფრო ღრმა ანალიზს. ეს არის კურთხევა, რომელიც უნდა შესრულდეს. უნდა შეიქმნას „ღრმა აზროვნების“ სასკოლო სახელმძღვანელოები. ამჟამად ათასობით მოსწავლე და სტუდენტი ეუფლება რელიგიის ისტორიას. „ღრმა აზროვნების“ პროგრამის შესაბამისად ვაგალებთ სტუდენტებს უფრო უკეთ გაეცნონ სამეცნიერო ლიტერატურას ჩვენი ერისა და ეკლესიის წარსულისა და ისტორიის შესახებ. სამწუხაროდ აღმოჩნდა, რომ XX საუკუნის თანამედროვე საერო-საისტორიო ლიტერატურის საბაზისო მონაცემების ნაწილი არ ეთანხმება იმას, რასაც ასწავლიან ძველი მაგიანეები და წმ. ეკლესია. ამის შესახებ თავდაპირველად მივითითეს სტუდენტებმა და ასევე ლექტორებმაც. მათ მიერ მრავალგზის დაისვა კითხვა, რომელიც ძალზე გვაფიქრებს და შეიძლება ითქვას დილემის წინაშე კი გვაყენებს. მხოლოდ ერთ ყველაზე მცირე მაგალითს მოვიგან მათ შორის. კერძოდ, წმ. ეკლესია და ძველი მაგიანეები გვასწავლიან, რომ I ს-ში ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს წილად ხვდა ივერია, ივერიელი ხალხი მისი საფარველის ქვეშ უნდა ზიარებულყო ჩვენი უფლისა და მაცხოვრის იესო ქრისტეს ჭეშმარიტ სარწმუნოებას. ეკლესიის ძველ მემკვიდრეთა სწავლებით (რაც ასახულია საეკლესიო კრებების დადგენილებებშიც), I ს-ში, ანუ წმ. მოციქულთა დროს „ქართლი“ ანუ „ივერია“ ეწოდებოდა შემდეგდროინდელ სრულიად საქართველოს, „ქართველნი“ კი ერქვათ ამ ქვეყნის მკვიდრთ, მთელს მოსახლეობას, როგორც აღმოსავლეთ ისე დასავლეთ საქართველოში. სტუდენტები საბჭოთა ეპოქის საისტორიო ლიტერატურის გაცნობის შემდეგ აწყდებიან შემდეგ წინააღმდეგობებს: აღმოჩნდა, რომ ახალი ე.წ. „საბჭოური ეპოქის“ -საისტორიო ლიტერატურის მიხედვით „ქართლი“ ანუ „ივერია“ X ს-მდე ეწოდებოდა თურმე მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს, „ქართველნი“ კი აღმ. საქართველოს მოსახლეობის ერთ ნაწილს. ცხადია ეს შეუსაბამოებები, რომელნიც არსებობენ უძველეს და საბჭოური პერიოდის ისტორიოგრაფიებს

ანუ ქართლის სამეფოში და არა ალბანეთში, რომელსაც Ἰ . Ὑ.-ში მიაკუთვნებს ბოლბე. ჩვენდა სამწუხაროდ სტატიისა და რუქის ავტორები მიუთითებენ ქართველ საბჭოთა ისტორიკოსთა შრომებს, რომელნიც „ქართიზაციის თეორიის“ შესაბამისად ამტკიცებენ, რომ თითქოს ჰერეზი ალბანელები იყვნენ, რომელთა გაქართველება, ასიმილაცია და ქართიზაცია დაიწყო უძველეს ხანაში და საბოლოოდ მხოლოდ ვახტანგ გორგასლის დროს შემოუერთდა ჰერეზი (ანუ ე.წ. დასავლეთ ალბანეთი) ქართლს (საქ. ისტ. ნარკვ. ტ. II, 1973, გვ. 402). ეს თვალსაზრისი ასახულია ჩვენს ქართულ ენციკლოპედიებსა და საქართველოს ისტორიის ნარკვევების გომეულეებში და სწორედ ეს გახლავთ საყრდენი აღნიშნული სტატიისა Ἰ . Ὑ.-ში.

საქმე ისაა, რომ წმ. ნინოს ცხოვრებას, ვითარცა საისტორიო წყაროს ბოლო დრომდე ნაკლებად ეყრდნობოდნენ, რადგანაც მიაჩნდათ: ვაკეთებ ციტირებას: „ლეგენდა წმ. ნინოს შესახებ ჩამოყალიბდა გვიან VIII–IX სს-ში“. არცთუ დიდი ხნის წინ ასეთი იყო ამ წყაროს მიმართ ოფიციალური ისტორიოგრაფიის დამოკიდებულება. მაგრამ, რადგანაც უკვე შეიცვალა „წმ. ნინოს ცხოვრების“ მიმართ ესეთი დამოკიდებულება, ალბათ უკვე შეიძლება და უნდა შეიცვალოს კიდევ იორ-ალაზნის ხეობებისა და მისი მოსახლეობის მიმართაც მკლარი შეხედულება, ვინაიდან ეს მხარეები და მისი მოსახლეობა „წმ. ნინოს ცხოვრების“ და უკლებლივ ყველა ქართული წყაროს მიხედვით ცხადია ქართლის სახელმწიფოს ეკუთვნიან და ეთნიკური ქართველები არიან. „ქართიზაციის თეორია“ არც ამ მიმართულებითაა სამართლიანი, რადგანაც მიიჩნევენ, რომ ალაზნისა და ივრის ხეობათა მოსახლეობა თითქოსდა არაქართველები იყვნენ, რომელნიც შემდგომ გაქართველდნენ. მითუმეტეს რომ, აღნიშნულ რუქაზე, რომელიც „ალბანეთის საკათალიკოსოს“ შეეხება, იორის ხეობის უდიდესი ნაწილი, მისი მარჯვენა სანაპირო მდ. მტკვრამდე, ისევე როგორც მთელი ქვემო ქართლი „სომხურ ოლქადაა“ გამოცხადებული. ცხადია ეს „ქართიზაცია“ – „გაქართველების“ იმპერიულ-საბჭოური თეორიის შედეგად, რომელიც პი პერკრიტიკულად მიუღბა უძველეს ქართულ მატიანეებს, მათ შორის ფარნავაზიან მეფეთა მატიანესაც, სადაც გარკვევითაა აღნიშნული, რომ ფარნავაზიან მეფეთა სახელმწიფოში აქ ისხდნენ ერისთავები ხუნანისა და სამშვილდისა.

იორისა და ალაზნის ხეობების ისტორიულ ჰერეთად, ანუ ალბანეთად წარმოდგენა ამჟამად აფერხებს ქართველი ერის კონსოლიდაციის საქმეს. საქმე ისაა, რომ თანამედროვე ამერბაიჯანელმა ისტორიკოსებმა, ამერბაიჯანელ ერში ჩანერგეს თვალსაზრისი, რომ ისტორიული ალბანელები არიან ამერ-ბაიჯანელთა წინაპრები, მამსადამე შესაბამისად ძველ ალბანელთა კულტურული

მემკვიდრეობა ამერბაიჯანელი ერის სულიერი საგანძურია, ამიგომაც აღნიშნულ რუქაზე ალბანეთის საკათა-ლიკოსოში გურჯაანის, ბოღბისა და სხვა ქართული ძველი ქალაქების მოქცევა არაა შემთხვევითი. მათ აქვთ რაღაც სამომავლო პრეგნზიები. ასევე არაა შემთხვევითი, რომ ისტორიულ აღმოსავლეთ კახეთში, რომელსაც ჩვენ ამჟამად საინგილოს ვუწოდებთ ძვ. ქართულ საეკლესიო ნაგებობებზე ბოლო წლებში ამერბაიჯანის კულტურის სამინისტროს მიერ გაკრული იქნა ბრინჯაოს ღაფები, რომლებზეც აღნიშნულია, რომ თითქოსდა ეს ქართული ეკლესიები სინამდვილეში არის ძველი ალბანური ანუ ამერბაიჯანული კულტურის ძეგლები, რადგანაც ჰერეთი ისტორიული ალბანეთის ნაწილად, ხოლო ჰერები კი ალბანელებად, ანუ ამერბაიჯანელთა წინაპრებად მიაჩნიათ. მათი ეს მტკიცება, როგორც ეს I. Y.-ის შესაბამისი სტატიის თანდართული ლიტერატურებიდან ჩანს, ეფუძნება ქართველ საბჭოთა მეცნიერთა შორის პოპულარულ ქართობაციის თეორიას, რომლის მიხედვითაც როგორც აღნიშნეთ ჰერები თითქოსდა უძველეს ხანაში არაქართველები იყვნენ, რომელთა ქართობაციაც ანუ გაქართველება შემდგომ მოხდა. განსაკუთრებით სავალალოა, რომ ჩვენი მეცნიერების დაუფიქრებლობით ვკარგავთ არა მარტო კულტურის ძეგლებს, არამედ მოსახლეობასაც. საქმე ისაა, რომ ამერბაიჯანში მცხოვრებ ინგილოებს თბილისიდან უნერგავენ დაბეჯითებულ თვალსაზრისს, რომ ისინი ჰერები არიან, ხოლო ამერბაიჯანელები კი უნერგავენ თვალსაზრისს, რომ ჰერები იგივე ალბანელები არიან, თითქოსდა ინგილოები არიან ალბანელთა შთამომავლები, ისევე როგორც ამერბაიჯანელი ერის სხვა ეთნოგუფები. ეთნოცნობიერების ასეთი გამრუდებით, ალბათ რამდენიმე ათეულ წელში ჩვენ ინგილოებსაც დავკარგავთ. აღნიშნული საკითხების მიმართ სულ სხვა თვალსაზრისი აქვს საეკლესიო ისტორიოგრაფიას, მაგ. წმ. შუშანიკი იყო ჰერთა ანუ რანთა დედოფალი. ასეა ეს გადმოცემული შესაბამის ძველ ლოცვებში, გროპრებსა და კონდაკებში. ერთიანი საქართველოს მეფეებს ჰქონდათ „ჰერთა ანუ რანთა მეფის“ ტიტული მაშასადამე, საეკლესიო ისტორიოგრაფიის მიხედვით ჰერეთი არ ეწოდებოდა ივრისა და ალაზნის ხეობებს, არამედ ერქვა მიწა-წყალს, რომელსაც შემდგომ ეწოდა რანი და შაქი. ეს მიწა-წყალი მდებარეობდა უფრო სამხრეთით და მოიცავდა თანამედროვე განჯის და შაქის რეგიონს. ძველ მაგიანეებშიც იგივე თვალსაზრისისა გამოთქმული. მაგ.: წმ. მეფე არჩილი VIII-ში გადავიდა კახეთში, იმ მხარეში, რომელსაც ჩვენ ამჟამად საინგილოს ვუწოდებთ, ანუ ისტორიულ კახეთში, ააშენა ეკლესიები. მემაგიანეც წერს: „ამისა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად... და დაჯდა წუქეთს და აღაშენა კასრი და ხევისა ლაკუასტისასა აღაშენა ციხე...

და აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპაგს ორთა წყალთა შუა“.
(„ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, გვ. 244). ამასთანავე, ნეკრესის
საეპისკოპოსოს დაარსებისთანავე, ლეონტი მროველის ცნობით,
კახეთში მდებარეობდა და არა ჰერეთში. მაშასადამე, მის მიერ
ნახსენები პუნქტი „გულგულა“ მდებარეობდა არა თელავთან,
არამედ გაცილებით სამხრეთით. ე.ი. ძვ. ქართველი მემკვიდრეების
მიხედვით იორის და ალაზნის ხეობებს ვიდრე კავკასიის ქედამდე,
ანუ იმ მიწა-წყალს, რომელსაც ამჟამად კახეთი და საინგილო
ეწოდება ერქვა არა ჰერეთი არამედ – „კახეთი“. ასეა ეს მეფე
არჩილის ცხოვრების მიხედვით VIII ს-ში და ჩანს შემდგომი დროის
მემკვიდრეების ჯუანშერისა და ლეონტი მროველის მიხედვით. ანუ
ის ეკლესიები, რომელთაც ამერბაიჯანელმა მეცნიერებმა მიაწერეს,
რომ თითქოს ალბანური კულტურის ძეგლები არიან, სინამდვილეში
ააშენა არჩილ მეფემ კახეთის მხარეში და არა ჰერეთში. ჰერეთი
არც კია ნახსენები მის ცხოვრებაში. ჰერეთი იმჟამად, როგორც
ვთქვით, იორ-ალაზნის შესართავის სამხრეთით მდებარე მხარეს
ეწოდებოდა და არა თანამედროვე საინგილოს, მითუმეტეს ბოლბუ-
გურჯაანის რეგიონს. აღსანიშნავია, რომ საინგილოში ჩრდილოეთით
დაღესტნის ტერიტორიას ქართულ მაგნიეებში „კახეთის მთიუ-
ლეთი“ ერქვა და არა ჰერეთისა. საინგილოს – „აღმოსავლეთი
კახეთი“ ეწოდებოდა ერეკლე II-ის იმ მიმართებებში, რომელსაც ის
რუსეთის მთავრობას უგზავნიდა. ასე რომ, ჩვენი XX ს-ის
ისტორიოგრაფია, რომელსაც ჩვენ ვუწოდებთ საბჭოთა ისტორიო-
გრაფიას, არ ეთანადება საეკლესიოს, ანუ XIX საუკუნემდელს, რაც
მრავალ დაბრკოლებას ქმნის.

2. II. Y.-ის 2000 წ-ს დაბეჭდილ I ტომში დამახინჯებულია ასევე
საქართველოს ეკლესიის ჩრდ. საზღვარის საკითხიც, რომელიც,
სამწუხაროდ, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია ჯერჯერობით არ
ყოფილა ქართველ მეცნიერთა განსჯის საგანი. კერძოდ აქ, სტაგიაში
ოსეთის ანუ „ალანიის ეპარქიის“ შესახებ და მასზე თანდართულ
რუქაზე აღნიშნულია, რომ თითქოს დიდი ლიახვისა და თერგის
სათავეები, ალანების (ე.ი. ოსების) საეკლესიო ქრისტიანული
ძეგლების ისტორიულ არეალს წარმოადგენდა X ს-ში. (წყაროდ
მითითებულია ვ. კუმბენცოვის შრომები). რუკის მიხედვით თანა-
მედროვე ყაზბეგისა და ახალგორის რაიონები თითქოსდა არ შედი-
ოდნენ აღნიშნულ დროს ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში და
ექვემდებარებოდა ოსეთის ანუ ალანიის სამიგროპოლიტოს,
რომელიც კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში იყო.
ეს მოსაზრება ცხადია არასწორია. ჩვენ ვიცით, რომ ისტორიული
დვალეთი ანუ ნარ-მამისონის ქვაბული მუდამ ქართული ეკლესიის
იურისდიქციაში შედიოდა. საქართველოს ეკლესიის კალენდარში

დღესაც კი მოიხსენიება ის ღვალი, ანუ ქართველი წმინდანები (მაგ. წმ. ნიკოლოზი), რომელნიც ღვალეთის მიწაზე ოსური ტომების დასახლებამდე (ე.ი. XV–XVI სს-მდე) ჩვენს ეკლესიაში მოღვაწეობდნენ, ისევე როგორც ცნობილი არიან ქართული წმ. წერილის ღვალი გადამწერები და სხვა საეკლესიო მოღვაწენი. ცხადია ღვალეთი არასოდეს შედიოდა ალანების ეპარქიაში. მით უფრო გასაოცარია აღნიშნული სტატიის ავტორთა მტკიცება და უხვი ფოტოგრაფიული მასალა, რომლითაც ისინი ავითარებენ მცდარ აზრს, რომ თითქოს ინგუშეთის ცნობილი გყობა-იერდას ეკლესია ოსეთის – ალანების ეპარქიაში შედიოდა. რამდენადაც ცნობილია, ამ გაძარბე არის ქართული წარწერები, რომელთაგან ერთ-ერთში მოხსენებულია საქართველოს პატრიარქის სახელი, რომელსაც ამ წარწერის მიხედვით „აღმოსავლეთის პატრიარქი“ ეწოდება. მაშ როგორ შეიძლება ითქვას რომ ეს გაძარბი ეკუთვნოდა ალანების ეპარქიას და კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს?! აქაც ცხადია, ე.წ. „ქართიზაცია-გაქართველების“ იმპერიულ-საბჭოური თეორია გამოდის წინა პლანზე. საქმე ისაა, რომ ამ თეორიის მიხედვით, რომელიც ასახულია ქართულ ენციკლოპედიებსა (АҢҢ. АҢҢЕ 1981, №60) და საქართველოს ისტორიის ნარკვევებშიც, IX–X სს-ში თითქოს „აღმ. საქართველოს მთიანეთის ქართიზაცია“ მიმდინარეობდა. ხდებოდა მათი ქართულ კულტურულ და საეკლესიო არეალში შემოყვანა. ანუ თითქოსდა იქამდე ადგილობრივი ტომები ქართულ კულტურულ სამყაროს არ ეკუთვნოდნენ. ეს „მთიელები“ სინამდვილეში იყვნენ ფარნავაზიანთა ხანის ქართველი ერის ღვრიგა. ნ. მარი და მისი გავლენით ზოგიერთი ქართველი და ასევე რუსი სამეცნიერო თუ საეკლესიო მოღვაწენი (მაგალითად რუსული ეკლესიის ახალმოწამე წმ. იოანე ვოსტოროგოვი) ამ ქართველ მთიელებს, კერძოდ ხევსურებსა და ფშაველებს ჩეჩნურ-ვაინახურ ტომებად მიიჩნევდა, რომელნიც თითქოს აღნიშნულ IX–X სს-ში გაქართველდნენ ქართული ეკლესიის მეოხებით. ეს აზრი ცხადია იმპერიული გადმონაშთია, რომელიც დროულად უნდა აღმოიფხვრას თეორიული მუშაობით, წინააღმდეგ შემთხვევაში მსგავსი სტატიები მუდამ დაიბეჭდება.

3. ფარნავაზიან მეფეთა სახელმწიფოში საქართველოს სამხრეთი ოძრხის, წუნდის და კლარჯეთის საერისთავოების სახით შედიოდა. ხოლო ძვ. ბერძენი ავტორების ცნობით ქართველური ტომები კაპადუკიიდან ვიდრე არაქსის, ჭოროხისა, ფასისისა და მტკვრის სათავეებამდე იყვნენ დასახლებულნი, ისევე როგორც ამ მდინარეთა ხეობებში. ამით იყო გამოწვეული, რომ ვახტანგ გორგასალმა ჭოროხის ხეობაში გაო-კლარჯეთში პირველი ქართული მონასტრები და ციხე-სიმაგრეები დაარსა. კერძოდ გაოში

(იმეორ ტაოში), იმ ადგილთან ახლოს, სადაც შემდგომ იმხნის ცნობილი კათედრალი აშენდა, ვახტანგ გორგასალმა აღმართა „თუხარისის“ ციხე-სიმაგრე, ხოლო კლარჯეთში არტანუჯთან ახლოს – მონასტრები და ეკლესიები (ქ.ც. I გვ.177).

VI ს-ის შემდეგ, სპარსეთის აგრესიის შედეგად შეირყა ფარნავაზიან მეფეთა ქართლის სამეფო, მან დაკარგა სამხრეთის გერიტორიების ერთი ნაწილი, სადაც სპარსეთი მხარს უჭერდა იმეჩამად ანტიბიზანტიური მიმართულების სომხური ეკლესიის იურისდიქციის განვრცობას. ასე მოექცა ქართველი ხალხით დასახლებული სამხრეთ საქართველოს დიდი ნაწილი სომხური ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ. ასევე იყო არაბების ბაგონობის I პერიოდში. ამ მიზეზთა გამო VII საუკუნეში იმხანში დაარსებულ იქნა სომხური საკათალიკოსოს ერთ-ერთი ცენტრი. პოლიტიკური მდგომარეობის გამოსწორებისთანავე ტაო-კლარჯეთის ქართულმა მოსახლეობამ სასწრაფოდ გადაიგდო სომხური ეკლესიის ბაგონობის მძიმე უღელი, რომელიც მათ არმენიზაციას უწყობდა ხელს და დაიბრუნა, აღიდგინა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა. უფრო მეტიც, ამ ეთნიკური ქართველების გულმხურვალე პატივით იქცა სიძლიერის გახტად ბაგრატიონი მეფეებისა და ახალი ქართული სახელმწიფოებრიობის IX–X სს-თა შემდგომ. როგორც ცნობილია, ნიკო მარმა წამოაყენა ამ ქართული საეკლესიო სწავლების საპირისპიროდ თეორია, რომელიც მიიჩნევდა, რომ მთელი ეს მხარეები, ტაო-კლარჯეთი თითქოსდა ეთნიკური სომხებით იყვნენ დასახლებულნი. შემდეგ აქ თითქოს შეიჭრა ქართული ეკლესია და გააქართველა აქაური სომხობა. სამწუხაროდ ნ. მარს გამოუჩნდნენ მომხრეები, უფრო მეტიც მისი თეორია გაბაგონდა კიდევ ისტორიულ მეცნიერებაში. მიუხედავად სიმონ ჯანაშიას და პავლე ინგოროყვას ცნობილი შრომებისა ნ. მარის ეს მოსაზრება ისტორიულ ჭეშმარიტებადაა გამოცხადებული ო.წ.-ის I ტომში, რადგანაც ეს საკითხი განხილული იქნა ჩვენი პრესისა და ტელევიზიის მიერ მრავალჯერ. მას აღარ შეეხებები, თუმცა კი უნდა ითქვას, რომ „საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში“ მაინცაა მხარდაჭერილი ნ. მარის ეს მოსაზრება, სადაც ნათქვამია, რომ თითქოს „ტაო-კლარჯეთის ფეოდალური სამთავროს შემადგენლობაში შევიდა ამ გერიტორიის ქართული და სომხურ-ქალკელონიტური ეპარქიებიც“ (საქ.ისტ.ნარკ. II, 1973, გვ. 585). სწორედ ამ „სომხურ-ქალკელონიტურ“ ეკლესიებადაა გამოცხადებული ო.წ.-ის მიერ ოშკი, ბანა, ხახული, ოთხთა ეკლესია და ტაო-კლარჯეთის ყველა სხვა ეკლესია. სინამდვილეში ისინი იყვნენ არა სომეხ-ქალკელონიტთა ეკლესიები, არამედ ეთნიკური ქართველებისა, რომელნიც დროებით „სომხურ-ქალკელონიტური“ საეკლესიო ცენტრის დაქვემდებარებაში იმყო-

ფებოლენე და ეს უღელი მათ გადაიგდეს (ისევე როგორც, მაგალითად, თბილისის სიონი არ იყო „რუს-ქალკელონიტო“ ეკლესია XIX ს-ში, არამედ იყო ეთნიკური ქართველების ეკლესია, რომელიც ღრობით იყო რუსული ქალკელონიტური ეკლესიის იურისდიქციაში). ამიგომაც არაა სამართლიანი ბოგიერთი ქართველი ისტორიკოსის მოსაზრება ო. ო. -ის სტაგიაში. ესაა, ცხადია, ურთულესი საკითხი, მაგრამ წმ. ეკლესიას ამის შესახებ აქვს თავისი საეკლესიო ავტორთა შესაბამისი გამოკვლევები, რომელთა გაცნობაც საჭიროა უცხოეთში მსგავსი სტაგიების გაგზავნის წინ.

4. დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ძალზე სადავო საკითხად იქცა XX ს სეპარატისტული რეჟიმების მოთხოვნითა და ხელშეწყობით. ისინი დას. საქართველოს ეკლესიას, მათ შორის აფხაზეთის საკათალიკოსოს მიიხნეველენ ადგილობრივი მოსახლეობის იმ ავტოკეფალურ საეკლესიო ერთეულად, რომელიც ისტორიულად კონსტანტინეპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა და რომლის „ქართიზაცია-გაქართველებაც“ შემდეგ მოხდა ქართული ეკლესიის მიერ.

სამწუხაროდ, ო. ო. I ტომში ეს თვალსაზრისია გადმოცემული, სადაც ნათქვამია, რომ თითქოს VII ს-ის შემდგომ არაბების ძალაუფლების გავრცელებამ „ხელი შეუწყო ქართლის მოსახლეობის მასობრივი მიგრაციას დას. საქართველოში, რამაც აქ გამოიწვია აღმოსავლურ-ქართული (ქართლის) ენის შეჭრა დას. საქართველოს კულტურასა და საეკლესიო სფეროში. ამიგომაც ეს ენა აქ გადაიქცა ღვთისმსახურებისა და აგიოგრაფიის ენად“ (სტაგია „აფხაზეთის საკათალიკოსო“ ო. ო. ტ.1, გვ. 68).

მაშასადამე ძველი ქართული საღვთისმსახურო ენა ყოფილა არა ზოგადეროვნული კონიე არამედ მხოლოდ აღმოსავლურ-ქართული და ის VIII-IX სს-ში შეჭრილა დასავლეთ საქართველოში – როგორც ეს შეიძლება გავიგოთ აღნიშნული სტაგიადან.

საეკლესიო ისტორიოგრაფიისთვის მიუღებელია მსგავსი თვალსაზრისი. ჩვენი საეკლესიო მაგნიები, უფრო მეტიც, საეკლესიო კრებათა დაღეწილებანი, მაგ. რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო წმ. ნინომ მოაქცია „ყოველნი ქართველნი“.

ჩვენ ვიცით, რომ ანდრია მოციქულმა ძირითადად დასავლეთ საქართველოში იქადაგა, მაგრამ დასავლეთ საქართველო ეკლესიის წმ. მამათა მითითებით არა VII–IX სს-დან, არამედ ძველთაგანვე, ისტორიულად არის იგივე ქართლი, ქართლის ფარნავაზიანთა სამეფოს ერთი ნაწილი, ანუ საქართველო. ამიგომაც უწოდებს I საუკუნის დასავლეთ და აღმოსავლეთ ქართლს რუის-ურბნისის

კრება „საქართველოს“, მაგიანეების, როგორც „მოქცევაი ქართლისაი“ ისე „ქართლის ცხოვრება“ დაბეჯითებით ამტკიცებს, რომ აქ ქართლის ფარნავაზიან მეფეებს დადგენილი ჰყავდათ ე.წ. „დასავლეთის“ ანუ ეგრისისა და არგვეთის ერისთავები. რუის-ურბნისის კრების წმ. მამათა მტკიცებით დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ისევე ეწოდებოდათ ქართველნი, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოსას. ეს იყო ერთი ხალხი, ერთი ერი, რომელიც მოაქცია წმ. ნინომ. ამიგომაცაა აქ ნაბრძანები „მოაქცია ყოველნი ქართველნი“, ე.ი. მათ შორის ეგრისის და არგვეთის მოსახლეობაც. IV საუკუნიდანვე ეს მხარეები ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იყვნენ შესაბამისი საღვთისმსახურო ენით. ეკლესიის სწავლებით დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ენობრივად მთლიანი იყო, ამიგომაც წერდა დავით აღმაშენებლის მოძღვარი არსენ ბერი მათ შესახებ „ჩვენ შეილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენაი მათი ვუწყით“ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, III, გვ.47).

წმ. ნინოს ცხოვრების შემცველ უძველეს ქართულ მაგიანეში („მოქცევაი ქართლისაი“), რომელსაც სინას მთაზე კი კითხულობდნენ ქართველი ბერები VIII-X სს-ში, არიან-ქართლიდან გამოსული მოსახლეობა ისევე დასახლდა ეგრისში, როგორც შიდა ქართლში, ამიგომაც გაივლო მეფეების ამონისა და ფარნავაზის ქართლის სახელმწიფოს საზღვარი მდინარე ეგრისწყალზე („მოქცევაი ქართლისაი“, ძეგლ. I, გვ 81).

საერთოდ, დასავლელ და აღმოსავლელ ქართველთა აქტიური ერთიერთიანამშრომლობის შედეგად უნდა ჩამოყალიბებულიყო ის საოცარი ძველი ქართული სალიტერატურო ენა, რომელიც მოიცავდა სრულიად საქართველოში არსებულ დიალექტებს და იქვემდებარებდა მათ. როგორც ცნობილია, საქართველოში საეკლესიო, ღვთისმსახურების, სალიტერატურო და კულტურის ენას წარმოადგენდა მხოლოდ ძველქართული ენა. საქართველოში არასოდეს შექმნილა რაიმე თხზულება ანდა უბრალო წარწერას კი, რომელიმე დიალექტზე ანდა რომელიმე კუთხურ ენაზე. ასეთი ენები და დიალექტები კი ძველ დროს ალბათ მრავლად უნდა ყოფილიყო. მაგრამ საქართველოში არსებული ენები და დიალექტები იმ დროისათვის, 1500 წლის წინ საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ჩამოყალიბების დროს ერთმანეთთან ძალზე ახლოს უნდა ყოფილიყვნენ და ერთმანეთისაგან ნაკლები განსხვავება უნდა ჰქონოდათ, ვიდრე მათ ახლა აქვთ. როგორც ცნობილია, ერთ დროს ქართული, მეგრული და სვანური ენები ერთ ენობრივ მთლიანობას ქმნიდნენ, მხოლოდ შემდგომ, ათასწლეულთა მანძილზე დაშორდნენ ისინი ერთმანეთს. ფარნავაზის მიერ ერთიანი, დასავლეთ-აღმოსავლეთ

საქართველოს მომცველი სახელმწიფოს წარმოშობის, მოციქულთა ქადაგებათა და ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების დროს, ჩანს, მთელ საქართველოში ჯერ კიდევ ესმოდათ ის ერთიანი ენა, რომელიც დასდებია კიდევ საფუძვლად ღვთისმსახურებას. ივ. ჯავახიშვილი წერს, რომ ამ სალიტერატურო ენის შემუშავებაში მონაწილეობა მიუღია დასავლეთ საქართველოს ქართველობას, რომლის რეალურ წარმომადგენლადაც იოანე ლაბი უნდა ვიგულისხმოთ, მეცინერი წერდა – „ქართველ ერს თავისი მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი და სამწერლო ენაც ჰქონდა და აბადია დღესაც, რომელიც მეგრელებისა და სვანებისთვი-საც ერთადერთი სამწერლო და კულტურის ენა იყო და არის დღესაც, რომლის შექმნა-შემუშავებაშიც მეგრელებსა და სვანებსაც თავიანთი წვლილი აქვთ შეგანილი“ (ივ. ჯავახიშვილი, გ. I, 1979, გვ. 154).

კიდევ უფრო მეტი, ჯერ კიდევ წარმართობის დროს, ე.ი. IV საუკუნემდე ყველა ქართულ გომთათვის, მათ შორის, სამეგრელოსა და სვანეთშიც კულტმსახურების ენა იყო ქართული. ივ. ჯავახიშვილი წერს: „ცხადია ხდება, რომ არამცთუ საზოგადოდ ყველა ქართველ გომთათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვის საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ წარმართობის საერთო გერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონდა“ (იქვე, გვ. 154). რა იყო ამის მიზეზი? როგორც აღინიშნა, პროტოქართველური თანდათან დაიშალა, ჯერ მას, როგორც ფიქრობენ, გამოეყო სვანური ენა, ერთი ენის ადგილას მიღებული იქნა ორი ენა: ესენი იყო სვანური და ე.წ. მანურ-ქართული ენა. მან-ქართული შემდგომ დაიშალა ასევე ორ ენად – მეგრულ და ქართულ ენებად. ამ ერთობის დაშლის დასაწყისად მიიჩნევა ქრისტეშობამდე VIII საუკუნე (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გ. I, გვ. 338).

თითქმის ამავე ხანაში, ქრისტეშობამდე IV–III სს-ში ჩამოყალიბდა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ფარნავაზის სახელმწიფო. ფარნავაზის რეფორმათა შედეგად ამ სახელმწიფოში სხვა ენები „არ იმრახებოდა, თვინიერ ქართულისა ენისა“. იმდროინდელი ქართული ენა უნდა ყოფილიყო ჯერ კიდევ თითქმის დაუშლელი ე.წ. „მანურ-ქართული“ ენა. ჩანს, ეს ენა დაედო საფუძვლად ძველ ქართულ წარმართულ კულტმსახურებას, შემდეგ კი ქართულ საქრისტიანო ღვთისმსახურებას, საბოლოოდ კი ძველ ქართულ სალიტერატურო ენას. ძველი ქართული სალიტერატურო ენა ამომრდილი უნდა ყოფილიყო ე.წ. მანურ-ქართული ენიდან. მაშასადამე, ძველი ქართული სალიტერატურო ენა აღმოცენდა არა ქართის დიალექტის ბაზიდან, არამედ იმ დროისათვის ჯერ კიდევ თითქმის მთლიან, თითქმის დაუშლელი მანურ-ქართული ენიდან. ამის გამო იყო, რომ ძველი ქართული ენა არ განეკუთვნებოდა

არც ერთ დიალექტს, არც ერთ რეგიონს, იგი წარმოადგენდა დიალექტებზე მაღლა მდგომ საერთო ენას, რომელიც პირველ საუკუნეებშივე გასაგები იყო ყველა ქართველისათვის, მათ შორის მეგრელებისა და სვანებისათვის. თავიდანვე იგი იყო საკრალური, წმინდა, ლოცვისა და ურთიერთობის ენა. იოანე ლაზი და სხვა დასავლელი ქართველი მოღვაწეები (შესაძლოა ევაგრე პონტოელიც) ქართული სამწერლო და კულტურის ენის შექმნა-შემუშავების სათავეებთან – დგანან თანახმად ჩვენი კვლევისა (მიგრ. ანანია ჯაფარიძე, „იოანე ლაზი“, თბ. 2002).

ასეთი დიდი სამუშაოს ცენტრები იყვნენ მონასტრები საქართველოსა და პალესტინაში.

როგორც ითქვა ეგრისი, სვანეთი და არგვეთი (შემდეგდროინდელი იმერეთი) ფარნავაზ მეფის სამეფოში შედიოდა საერისთავოთა სახით: ფარნავაზმა „მისცა ქუჯის ქვეყანა – ეგრისწყალსა და რიონს შუა რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი და დაამკიცა იგი ერისთავად მუნ“ (ქ. ც. I). „ფარნავაზ მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა“ (იქვე, გვ. 24). იგულისხმება ეგრისსა, სვანეთსა და არგვეთში ძველი ქართული ენა ანუ რაც იგივეა ე.წ. “ზანურ-ქართული ენა” ფარნავაზის დროიდანვე იყო გავრცელებული, ფარნავაზი ვერავითარი იძულებით შეძლებდა აქ ქართული ენის გავრცელებას, ეს ენა რომ არ ყოფილიყო აქ მოსახლეობის მშობლიური, დედა ენა, უნდა ვიგულისხმეთ, რომ მემბაგინის და საერთოდ ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით ამ ეპოქაში, ანუ ქრისტეშობამდე 400-300 წლით ადრე ე.წ. ქართვეს და მეგრელ-ჭახებს შორის ენობრივი განსხვავება მხოლოდ დიალექტურ დონეზე არსებობდა, ანუ ფუძე ქართული ენა ჯერ სუსტად იყო დიფერენცირებული. იმხანად ე.წ. ქართველსა და ეგრისელების კილოები ჯერ კიდევ არ იყვნენ ენებად გადაქცეული და ერთმანეთის მიმართ დიალექტებს წარმოადგენდნენ, არსებობდა ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა-ჯერ კიდევ საერთო, სახალხო საზოგადო ენა. იგი წარმოადგენდა ქართლის სამეფოს ყველა კუთხის ენას და მას უწოდებს მემბაგინე – ქართულ ენას.

ამავე თვალსაზრისს უფრო დაბეჯითებით ავითარებს XII ს-ის ცნობილი ისტორიკოსი არსენ ბერი, რომელსაც ზემოთ შევხვებით. ახლა კი განვავრძობთ ჩვენ მემბაგინეთა მტკიცებათა ციტირება, რომ დასავლეთი საქართველო უწყვეტად შედიოდა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს – „ქართლის სამეფოს“ შემადგენლობაში: დადგა მოციქულთა ეპოქა, ქრისტეშობის შემდეგ I საუკუნეა, მოციქულებმა, კერძოდ კი წმინდა ანდრია პირველწოდებულმა მოწაფეებითურთ იქადაგა კლარჯეთსა და დასავლეთ საქართველოში (ეგრისში), ამის შედეგად მკვიდრმა მოსახლეობამ მიაგოვა ძველი რჯული, მემბაგინე

წერს: „ვითარცა ესმა მეფესა აღერკის მეგრელთაგან რჯულისა დატევება, ვანუწყრა და წარავლინა ერისთავნი მისნი და იძულებით კუალადვე მოაქცივნა მეგრელნი და დამალნეს ხატნი და ჯუარნი და შერისხა მეფე აღერკიმ ერისთავი კლარჯეთისა მშვიდობით განტევებისათვის მოციქულისა“ (ქ.ც. I. გვ. 42.)

ცხადია, ქართლის მეფე უცხო ერისთავებს ვერ დასჯიდა, სამხრეთ და დასავლეთ საქართველო იმეამინდელი საქართველოს ძირითადი ნაწილები რომ არ ყოფილიყო.

I-II საუკუნეების იბერიის სამეფოს სიდიადეს აღწერენ იმეამინდელი ბერძენი და ლათინი ისტორიკოსები - ტაციტუსი, ლიონ კასიუსი და სხვანი, იბერია კავკასიის მასშტაბით უძლიერეს სახელმწიფოდ გადაიქცა, ალბანეთი მისი გავლენის სფეროში შედის, სომხეთი-ფაქტიურად იბერიის სახელმწიფოს ნაწილადაც კი იქცა – სომხეთის სამეფო გახტვებზე მეფეებად იბერიელ უფლისწულებს სვამენ, მოგჯერ სომხეთის გახტვებზე თვით ქართლის მეფე აღიოდა. რომის იმპერატორები იბერიელი მეფეების გულის მოგებას ცდილობენ, ფარსმან II იმპერატორმა სკუმრად მიიწვია რომში, იმპერატორს კიდევ უფრო გაუფართოვებია მისი სამეფოს საზღვრები, შედიოდა თუ არა მის სამეფოში დასავლეთი საქართველო, ჩვენი მემკვიდრის თანახმად შედიოდა: ფარსმან II-ის ძეს ამაზასპს განუდგენ კლარჯეთისა და ეგრისის ერისთავები, სპეციალური გერმინითაც კი მოისხენებდნენ მათ – „დასავლეთ ერისთავები“. „განდგეს ერისთავნი დასავლეთისანი ხუთნი. ორნი ერისთავნი ეგრისისანი, ერთი ოძრახისა, ერთი კლარჯეთისა და ერთი წუნდის“ (ქ.ც. I. გვ. 57), თუმცა მალე მეფეს ისინი შემოურიგებია. ფარსმან II-ის სამეფოში რომ შედიოდა დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი, ამის შესახებ ცნობილი ლათინი ისტორიკოსი არიანეც წერს, რომელიც 131 წელს მოგზაურობდა შავი ზღვის პირას. შესაბამისად, ქართული ენა – დასავლეთ საქართველოში ფარსმანისა და მოციქულების დროიდანვე იყო გავრცელებული, წმინდა ნინოს დროსაც დასავლეთ საქართველო ქართლის სამეფოში შედიოდა – მეფე მირიანი მეფობდა – „ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს, მოვაკანს და ეგრს“ (ქ.ც. I. გვ. 65). „აქენდა ეგრისიცა, ვიდრე ეგრისწყლამდე“ (ქ.ც. I. გვ. 70). ამიგომაც წერს კიდევ დაბეჯითებით რუის-ურბნისის კრება, რომ წმინდა ნინო არის არა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს, არამედ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის განმანათლებელი და წერს თავის ძეგლისწერაში, რომელიც ეკლესიისათვის სახელმძღვანელო ჭეშმარიტებას წარმოადგენდა: წმინდა ნინომ „სარწმუნოებისა მიმართ თვისისა მიიზიდა ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“ (დიდი სჯულის კანონი, 1975, გვ. 546); ასევე, რუის-ურბნისის კრების განსაზღვრებით, უფრო

ადრე, ანდრია პირველწოდებულმა განანათ-ლა არა მხოლოდ დასავლეთი საქართველო, არამედ ერთიანი ქვეყანა. „პირველწოდებული ანდრია, ძმაი თავისა მოციქულთაისა პეტრესი ვიდრე ჩვენამდე მოიწია და ქადაგა ქადაგებაი სახარებისაი ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ (იქვე, გვ. 545); მაშასადამე, ანდრიამ „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ იქადაგა როგორ? საქმე ისაა, რომ ამ საეკლესიო კრების თანახმად ქვეყანა მთლიანი, ერთიანი იყო, ერთი ხალხით დასახლებული, ამიგომაც წმ. მოციქულის დასავლეთ საქართველოში ქადაგება – უკვე მთელ საქართველოში, მთელ ქვეყანაში ქადაგებას გულისხმობდა და ასევე, რადგანაც წმინდა ნინოს დროს ქვეყანა, ერი, ერთიანი იყო, წმინდა ნინოც „ყოველთა ქართველთა განმანათლებელია“, სადაც არ უნდა ექადაგა მას, ამ ქვეყნის შიგნით. ამიგომაც წერს მემატიანე – რომ წმინდა ნინოს და წმინდა მირიანის ხელქვეშ (ხელსა ქუეშე მათსა) – „ნათელს იღებდა ყოველი ქართლი“ (ქ.ც. I. გვ. 115); ყოველი ქართლი ეს ეგრისი, არგვეთი, სვანეთი და დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებია აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად. მირიანის მემკვიდრის ვარაზ ბაქარის დროსაც ეგრისი – ყოველი ქართლის ნაწილია, მას შემდეგ რაც, „მას ბერძნებმა კლარჯეთი წაართვეს „ღარჩა ვარაზ ბაქარს თინიერ კლარჯეთისა ჰერეთი და ეგრისი“ (იქვე, გვ. 137); ვახტანგ გორგასლის სიყრმის დროს ბერძნებმა მიიტაცეს „ყოველი ქართლის“ ნაწილი დასავლეთ საქართველოში მდინარე ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხე-გოჯამდე – „გამოვიდეს ბერძენნი აფხაზეთი, რამეთუ ბერძენთა ჰქონდა ეგრისწყალს ქუემოთი ყოველი და დაიპყრეს ბერძენთა ეგრისწყლიდან ციხე-გოჯამდე, მაშინ იქმნა გლოვა და წუხილი ყოველთა ქართველთა ზედა“ (ქ.ც. I. გვ. 146); იმ ჟამის დევიზი ყოფილა „ვძებნეთ საზღვარი ქართლისა ბერძენთაგან“ (ქ.ც. I. გვ. 146) – ანუ საზღვარი ეგრისწყალზე. მემატიანისათვის ეგრისელები – ქართველებია და ისინი წუხან თავიანთი ქვეყნის ნაწილის დაპყრობას. შემდგომ ვახტანგ გორგასალი გაძლიერდა, ცოლად მოიყვანა ბერძენთა იმპერატორის ქალი, რომელსაც მამამ მშობივად გამოაგანა გერიგორია მდ. ეგრისწყლიდან მდ. კლისურამდე, ეს გერიგორია შეემაგა „ყოველი ქართლის“ სამეფოს (იქვე, გვ. 177). შესაბამისად VI ს-ში დაჩი მეფის საზღვარი მდ. კლისურამდე გადიოდა (იქვე, გვ. 205). ქართლის სამეფოს საზღვარმა ეგრისწყლიდან კლისურამდე გადაინაცვლა. ჩვენი წყაროს თანახმად, ყოველი ქართლის გერიგორიის დასაცავად VII ს-ში. ბიზანტიის იმპერატორმა საგანგებო ბრძანება გაუგზავნა იმქამად იმპერიის საზღვრებში შემავალ აფხაზეთის ერისთავს: „ყოვლადვე საზღვართა ქართლისათა ჩვენგან ქმნილ არს ვნება არამედ კეთილად ჰატივს ცემდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა და

ამიერითგან ნურღალა ხელგეწიფების ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგრისათა“ (ქც. I. გვ. 226). მაშასადამე, ბიზანტიის იმპერატორის ბრძანება აფხაზთა ერისთავის მიმართ ასეთია: პატივი ვცეთ და ნულარ დაფარღვევთ ქართლის სამეფოს საზღვრებს ეგრისში, მდინარე კლისურამე.

იმჟამად აფხაზეთი ერქვა ტერიტორიას მდინარე კლისურიდან მდინარე ყუბანამდე („მცირე ხაზარეთის“ მდინარემდე) და იგი შედიოდა ბიზანტიის იმპერიაში. ხოლო დასავლეთ საქართველოს სხვა დანარჩენი უმეტესი ნაწილი – „ეგრისი, სუანეთი, თაკუერი, არგუეთი და გურია“ შედიოდა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში. არაბებმა თბილისი წაართვეს ქართველ მეფეებს, ამიგომაც ქართლის მეფე-ერისმთავრებმა სტეფანოზმა, მირმა და არჩილმა VII ს-ის ბოლოსა და VIII საუკუნეში გადაწყვიტეს ქართლის სამეფოს დასავლეთ ნაწილში ქუთაისში გადმოეგანათ ღელაქალაქი. ციხე-გოჯიც ერთ-ერთ საგახტოდ იყო მოაზრებული. ამის ნიშნად სტეფანოზის გარდაცვალების შემდეგ მეფე მირი უბრძანებს თავის ძმას, არჩილს, რომ მეფე სტეფანოზის ნეშტი დაკრძალოს ქუთაისში: „რათა იპოვოს იგი (ე.ი. ქ. ქუთაისი) საწამებელად სამკვიდროსა ჩვენისა“ (ქც. I. გვ. 241). ამავე მოსაზრებით ბრძანებს შემდგომ მეფე არჩილი „უწყიეს შენება აღგილთა ჩვენთა კლისურითგან აღმართ და დავეშენებო ციხე-გოჯსა და ქუთაისს“ (ქც. I. გვ. 242). შესაბამისად, ქართლის სამეფოს ახალ ცენტრებში, ციხე-გოჯსა და ქუთაისში დაასვენეს ქართველ მეფეთა სამეფო ნიშნები, მეფე ვახტანგ გორგასლისა და მეფე მირიანის სამეფო გვირგვინები (იქვე, გვ. 255). როგორც ცნობილი არის, არაბებმა მოსპეს ვახტანგ გორგასლის შთამომავალთა ძველი სამეფო დინასტია, აწამეს წმინდა მეფე არჩილი, ქართლის მეფე მირს კი ძე, ვაჟიშვილი არ ჰყავდა. ამიგომაც მან VIII ს. დასაწყისში გადაწყვიტა თავისი ქალიშვილები მიეთხოვებინა ქართლის ერისთავებისათვის და მათთვის გადაეცა სამეფო უფლებები. მემატეიანის მიხედვით სიძეებმა მიიღეს სამეფო მემკვიდრეობა და იწოდნენ მეფის „ძეებად და ძმებად“. ამ ქართლის ერისთავთა რიცხვს შეუერთდა აფხაზთა ერისთავი ლეონ I; ეს არის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მომენტი. მემატეიანის ცნობით, ის ოფიციალურად განდგა ბიზანტიისაგან, ჩამოშორდა მას და თავისი საერისთაო შეუერთა ქართლის სამეფოს. იქამდე ბიზანტიის ერისთავი ლეონ I გადაიქცა ქართლის ერისთავად. მან შეერთო მირ მეფის ქალიშვილი გურანდუხტი, ამით ის იწოდა ქართლის მეფეთა ძედ და ძმად. გურანდუხტისაგან კი მიიღო იქამდე ქართლის მეფეთა სამემკვიდრეო მიწა-წყალი, „ეგრისი, სუანეთი, თაკუერი, არგუეთი და გურია“. ლეონსვე, ვითარცა ქართლის მეფეთა ლეგიტიმურ მემკვიდრეს, გურანდუხტის ქმარს, გადაეცა სიამპრის, მიერ ქართლის

მეფის სამეფო გვირგვინი. ასე ჩამოყალიბდა აფხაზთა სამეფო ვითარცა ქართლის სამეფოს ლეგიტიმური სამემკვიდრეო დასავლეთ საქართველოში და შეიქმნა ახალი სახელმწიფოებრივი ერთეული, რომელიც წარმოადგენდა გაგრძელებას დასავლეთ საქართველოში ქართლის სამეფო მემკვიდრეობისა. ამიგომაც ცხადია, აქ ბუნებრივად სახელმწიფო ენა იყო ქართული ენა და ცხადია, ასევე კულტურისა და ღვთისმსახურების ენასაც ქართული ენა წარმოადგენდა. ეთნიკურად დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა იყო ერთი ხალხი, ერთი სახელმწიფო და ერთი კულტურის ენით.

როგორც ვხედავთ, ქართული წყაროების დაბეჯითებული მტკიცებით დასავლეთ საქართველო მეფე ფარნავაზის დროიდან აფხაზთა სამეფოს წარმოქმნამდე ქართლის სამეფოს უცილობელ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა, იქ მცხოვრებ მოსახლეობას ბიზანტიის იმპერატორი ქართული წყაროების თანახმად, „ქართლის ერს“ უწოდებს (ქ.ე. I, გვ. 226), ხოლო ამ სამეფოს საზღვარს მდ. ეგრისწყალსა და კლისურამდე – უწოდებს „ქართლის საზღვარს ეგრისში“ (იქვე, გვ. 226). ქართლს უცხოელები იბერიას უწოდებდნენ, ამიგომაც უცხოურ წყაროთა მტკიცებით დასავლეთ საქართველოს – „ქვემო იბერია“ ეწოდებოდა ძველთაგანვე (აღმოსავლეთ საქართველოს კი „ზემო იბერია“).

ეთნიკური თვალსაზრისი დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობაც ერთი ეთნოსია, ერთი ხალხია, ჯერ კიდევ ჰეკატოს მილეტელმა, ქრისტეშობამდე 600 წლით ადრე მიაქცია იმ მოვლენას ყურადღება, რომ მისი დროის კოლხები და არანაკლებ სახელოვანი „მოსხები“ ერთი ეთნოსი, ერთი გომი, მაშასადამე, ერთი ენის მაგარებელი მოსახლეობა იყო – „მოსხებს“ ძვ. წ VI ს. ბერძენი ავტორი ჰეკატოს მილეტელი „კოლხურ გომს“ ეძახის” (ნარკვ. I. გვ. 395).

თუ კი ქრისტეშობამდე 600 წლით ადრე კოლხები და მოსხები ერთი გომი, მაშასადამე, ერთი ენის მაგარებელი ხალხი იყო, მით უმეტეს უფრო ადრე ძველი კოლხეთის სამეფოს ძლიერების დროს, კიმერიელების შემოსევამდე, ე.ი. ძვ. წ. XI–VIII სს-ში კოლხური კულტურა ცხადია – ერთიანი ქართული კულტურა იყო და არა რომელიმე ცალკე ქართული გომის კულტურა. გიორგი მელიქიშვილი ხაზგასმით მიუთითებდა ამის შესახებ თავის ნაშრომებში – „ამ დროს ქართველსა და მეგრელ-ჭანებს შორის ენობრივი განსხვავება თითქმის არ არ იყო, მხოლოდ სვანური რამდენადმე დაშორებული იყო საერთო ქართველურს, თუმცა „კოლხური კულტურა“ და ძველი კოლხეთის სამეფო მათაც მოიცავდა (ნარკვ. I. გვ. 389). შესაბამისად ასკვნიდა კიდევ მეცნიერი – „ამიგომაც მოსხების “კოლხურ გომად”

მოხსენება ჰეკატოს მილეგელთან, საერთოდ მათ ქართველობაზე მიუთითებს და მეგრულ ჭანურ წარმომავლობაზე არაფერს ლაპარაკობს” (იქვე, გვ. 395). კოლხური კულტურის მაგარებელი ხალხის ენას გ. მელიქიშვილი ქართიზანურს უწოდებს ანუ ესაა „ფუქე ენასთან” ახლოს მდგომი საერთო ქართული ენა, რომელიც საერთო ენა იყო როგორც მოსხებისათვის (ე.წ. ქართველისათვის), ასევე იმქამინდელი ბანებისათვისაც. როგორც ჩანს, აკად. გ. მელიქიშვილის ამ მოსაზრებას არ იმიარებს მოგიერთი ახალი ისტორიკოსი, მაგალითად, ახლახან გამოცემულ წიგნშია: „კოლხეთის სახელმწიფოს შემქმნელები იყვნენ დასავლურ ქართული კულტურის მაგარებელი ბანური (მეგრულ-ჭანური) ტომები. რაც შეეხება იბერიას (ქართლს), იგი აღმოსავლურ ქართულმა ტომებმა იბერებმა (ქართვებმა) შექმნეს ძვ. წ. VI–III სს. მიჯნაზე” (რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნიკური ისტორია, 2002, გვ. 5).

ჩვენ, ცხადია, ვეთანხმებით ჰეკატოს მილეგელსა და სხვა ავტორების გამოწველილვითი ანალიზის შედეგად მიღებულ გ. მელიქიშვილის დასკვნას, მით უფრო, რომ მთელი ძველი ქართული ისტორიოგრაფია ამასვე ამტკიცებს, რომ უძველესი დროიდან დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ერთი ეთნოსი, ერთი ხალხი, ერთი ენის მქონე ეთნოსი იყო. მისი ენა არის სწორედ ის ენა, რომელსაც როგორც ითქვა, ძველ საქართველოში „ქართულს” უწოდებდნენ. ჰეკატოს მილეგელიდან სულ ორი-სამი საუკუნით დაშორებული ამბების აღწერისას ჩვენი მემკვიდრე ამასვე თვალსაზრისს ავითარებს, რომ ქრისტიანობამდე 400-300 წლით ადრე პირველი ერთიანი დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ერთიანი ქართლის ანუ საქართველოს სახელმწიფოს ერის ენა არის ქართული ენა და ამ ენის გარდა ამ სამეფოში სხვა ენები არ „იმრავლებიან”. ეს ენა ფარნავაზმა გამოაცხადა კიდევ სახელმწიფო ენად.

გელასი კესარიელი V საუკუნის დასაწყისში პირდაპირ მიუთითებდა, რომ წმ. ნინოს მიერ ქრისტიანობა მიიღეს „იბერებმა და ლაზებმა“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ.186). VI საუკუნეში პროკოფი კესარიელის ცნობიდან ჩანს, რომ დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანები კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ (გეორგიკა, II, 1965, გვ.88). იმქამად კი კათალიკოსი მცხეთაში იჯდა. მცხეთელ კათალიკოსს კირიონს, სომხური წყაროების ცნობით ჰქონდა გიგული „არქიეპისკოპოსი ეგრისისა“. ვახუშტი ბაგონიშვილის ცნობითაც, იმ დროს დასავლეთ საქართველო მცხეთის იურისდიქციაში იყო მოქცეული. ასე რომ, როგორც ბერძნული, ასე სომხური და ქართული წყაროების ცნობით, წმ. ნინოს მიერ მოქცეული დასავლეთ-აღმოსავლეთი საქართველო მცხეთის იურისდიქციაში

იყო IV საუკუნიდანვე და ჩვენ არა გვაქვს რაიმე პირდაპირი ცნობა, რომ დასავლეთ საქართველო IV-VII სს-ში კონსტანტინეპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა (იგულისხმება ქართლის სამეფოში შემავალი ტერიტორია მდ. კლისურამდე).

საეკლესიო იურისდიქციის თვალსაზრისით, XX ს-ში გამოითქვა მოსაზრება, რომელიც თანდათან ღოგმად ითქვა, თითქოსდა დასავლეთ საქართველო ე.წ. „ეკთესისების“ მიხედვით IV-VIII სს-ში შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში.

წიგნის – „გეორგია“ (ტ. IV, ნაკვეთი II, 1952 წ., ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა) წინასიტყვაობაში აღნიშნულია: „1934 წ. გამოიცა საკავშირო მთავრობის კომპარტიის ცეკას დადგენილება – „სამოქალაქო ისტორიის სწავლების შესახებ სსრკ სკოლებში“, იმავე წლის აგვისტოში მივიღეთ ი. სტალინის, ს. კიროვის და ა. ჟდანოვის მითითებები იმის შესახებ თუ როგორ უნდა დაიწეროს „სსრკ ისტორიისა“ და „ახალი ისტორიის“ სახელმძღვანელოები“ (გეორგია, IV, 2, გვ. VIII).

ამ დადგენილებების, განსაკუთრებით საქართველოს კომპარტიის დადგენილებების შესაბამისად მაგნებლობად გამოცხადდა საქართველოს ერთიან ქვეყნად წარმოსახვა და ქართველი ერის „უძველეს ხანაში“ ჩამოყალიბების თეორია. 30-იანი, 40-იანი წლებში და შემდგომ გოგალიგალური მმართველობისას ისტორიული „ფაქტები“ ისე უნდა მიეწოდებინათ მკითხველისათვის, რომ მათ ქართველი ერი – ახლად ჩამოყალიბებულად, ხოლო საქართველო არც თუ უძველეს ხანაში წარმოქმნილ ქვეყნად დაესახათ.

ჩანს ამის შესაბამისია წიგნის წინასიტყვაობაც (სხვა შემთხვევაში წიგნი არ გამოიცემოდა) – აქ აღნიშნულია, თითქოსდა ბიზანტიური საეკლესიო კათედრების ნუსხების ე.წ. „ეკთესისების“ მიხედვით დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის კათედრას ექვემდებარებოდა IX ს-მდე, „ხოლო ის გარემოება რომ X ს.

დასაწყისიდან „დასავლეთ საქართველოს ეპარქია“ აღარ იხსენება ბიზანტიურ ეკთესისებში, მოწმობს მის ჩამოშორებას ბიზანტიისაგან და მცხეთის საკათალიკოსოსთან დაკავშირებას, რაც უთუოდ საგულისხმოა საქართველოს გაერთიანების იმ პროცესის შესასწავლად, რომელიც IX საუკუნიდან იწყება“ (იქვე, გვ. VII).

სინამდვილეში „ეკთესისებში“ ჩამოთვლილი როლოპოლისის, მიგანასა და საეპისკოპოსოები განლაგებულნი იყვნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ იმ ქვეყნაში, რომლსაც ბერძნები „ლაზიკას“ უწოდებდნენ, ანუ გრაპიზონის ოლქში, ისტორიული გეოგრაფიის უდიდესი მცოდნის ნ. აღონცის მიხედვით.

ლაზიკის ეპარქიაში ჩანს თავდაპირველად იყო ორი სამიგროპოლიტო: ფასისისა და გრაპიზონისა, შემდეგ ისინი გაერთიანდნენ.

I ნოტიციის მიხედვით „ეპარქია ლაზიკისა – ფასისის მიტროპოლიტი 1. როდოპოლისის ეპისკოპოსი, 2. აბისენთა ეპისკოპოსი, 3. პეტრათა ეპისკოპოსი, 4. ზიგნევთა ეპისკოპოსი“ (გეორგიკა, IV, 2, გვ.130). გრაპემუნგი I ნოტიციის მიხედვით პოლემონის ნეოკესარიის ერთერთი საეპისკოპოსოა კერასუნგის, პოლემონიონისა და კომანის გვერდით. (იქვე, გვ.184). ყველა ამ ქალაქს ასახელებს იუსტინიანეც.

II ნოტიციით გრაპემუნგი უკვე სამიგროპოლიტო ქალაქია.

III ნოტიციით „ლაზიკაში, გრაპემუნგის მიტროპოლიტს ექვემდებარება 13 ეპისკოპოსი, მათ შორის ერთერთი არის „ფასიანის ეპისკოპოსი“ (იქვე, გვ.133).

IV ნოტიციაში გრაპემუნგის მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება. ის უკვე არის „მიტროპოლიტი გრაპემუნგისა, მთელი ლაზიკისა, მას ახლა კესარიის ადგილი უჭირავს“ (იქვე, გვ.136). აქედან ჩანს, რომ გრაპემუნგის მიტროპოლიტი თუ კი იქამდე იყო ლაზიკის მხოლოდ ერთი ნაწილის იერარქი, ახლა ის არის „მიტროპოლიტი მთელი ლაზიკისა“, ანუ მის იურისდიქციაში ახლა ლაზიკის მეორე ნაწილის ანუ „ფასისის“ სამიგროპოლიტოცაა, თუმცა კი ჩანს ისინი მაინც ცალკე სამიგროპოლიტოების სახით არსებობენ, ანდა ზოგჯერ მთლიანდებიან, ისე რომ „ფასისი–გრაპემუნგი“ ერთ ქალაქად წარმოიდგინება კიდევ. ამიგომაც უძველეს საეკლესიო წყაროებზე დაყრდნობით პ.ვესელინგი XVIII ს-ში წერდა, რომ „ნიკეის II კრების (787 წ.) მახლობელ ხანებში ფასისი და გრაპემუნგი, როგორც ჩანს ერთ ეპისკოპოსს ექვემდებარებოდნენ“ (გეორგიკა, გ. IV, ნაწილი II, 1952წ. გვ. 200).

ს. ყაუხჩიშვილს სამართლიანად მიაჩნია, რომ „სრულიად გამორიცხულია, რომ ერთმანეთს გერიგორიულად ასე დაშორებულ ფოთი და გრაპემუნგი ერთ საეპისკოპოსო კათედრაში ყოფილიყვნენ“ (იქვე, გვ.200), მაგრამ, თვით ნოტიციები და ასევე მრავალი წყარო მიუთითებს, რომ ფასისი და გრაპემუნგი გარკვეული ხნიდან ნამდვილად იმართებოდნენ ერთი ეპისკოპოსის მიერ, თუმცა ს. ყაუხჩიშვილიც მართალია. „აქედან გამოსავალი არის ერთი – ფასისი არ ერქვა ფოთს“, რადგანაც ფოთი ძალზეა დაშორებული გრაპემუნგიდან. ფასისი ერქვა არა ფოთს, არამედ მდ. ჭოროხთან ანუ ფასისთან (და არა რიონთან) მდებარე ქალაქს. შესაძლოა ეს ყოფილიყო ძველი აფსაროსი, ანდა ნუსხებში მოხსენიებული საეპისკოპოსო ცენტრი „ფასიანი“. ქალაქი ფასისი მდებარეობდა ძველი წყაროების განმარტებით, მდინარე ფასისის (ანუ ჭოროხის) მარცხენა მხარეს. აქვე ამ არეალშივე უნდა ყოფილიყო ფასისის სამიგროპოლიტოში შემავალი საეპისკოპოსოები როდოპოლისისა, საისინისა და ზიგანასი და არა დასავლეთ საქართველოს სიღრმეებში, როგორც ეს მიაჩნია ს. ყაუხჩიშვილს. ს. ყაუხჩიშვილამდე გაცილებით ადრე ისტორიული გეოგრაფიის დიდად აღიარებული

მცოდნე აღონცი წერდა კიდევ, რომ „არდასის ჩრდილოეთით მდებარეობს ზიგანა, იმავე სახელის ქედის ძირში, გრაპემუნტის მთავარ გზაზე. ზიგანა იყო ძველ დროს ძალზე მნიშვნელოვანი პუნქტი და იქ იყო რეზიდენცია იმ ხუთი ეპისკოპოსიდან ერთერთის რეზიდენციად, რომელნიც ლაზიკის ეპარქიაში შედიოდნენ. საეკლესიო თვალსაზრისით ჭანიკა ლაზიკას მიეკუთვნებოდა“ (I . Aäi í ö, Aðí áí èÿ á yí í ðñ Þ ñðèí èàí à, NÍ Á 1908. ñð.65). ს. ყაუხჩიშვილმა დიდი გამოკვლევა ჩაატარა იმის დასამტკიცებლად, რომ გუდაყვა თითქოსდა იყო საეპისკოპოსო კათედრა, და ეს იყო ზიგანა. ეს მტკიცება ძალზე ხელოვნურია. ასევე ხელოვნურია საისინის გამოცხადება ცაიშის კათედრად. როლოპოლისისა კი ვარდცხედ. საქმე ისაა, რომ ვარცხებ ბაღდათან არ იწოდებოდა ვარდცხედ. პირიქით, ეგვიპტოლოგიურად ვარცხებ არ არის ამოვარდნილი ქართული ტომონიმების წარმოების წესიდან. ვარცხებ ნაწარმოები არის ისე, როგორც მაგალითად ვარძია, ვარიანი, ვარკეთილი. როგორც ვარძია არ იყო „ვარძია“, ანდა ვარიანი – „ვარდიანი“, ვარკეთილი – „ვარდკეთილი“, ასევე ვარცხებ არ ყოფილა „ვარდცხებ“ ანუ როლოპოლისი.

ს. ყაუხჩიშვილის აღნიშნული ჰიპოთეზა შემდგომში საფუძვლად დაედო ისეთ მძიმე დასკვნებს, რომელთა მიხედვითაც თითქოსდა დასაფლეთ საქართველო შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში და მისგან გათავისუფლდა IX–X სს-ში. თუმც კი ს. ყაუხჩიშვილი პატიოსნად აღნიშნავდა ამის შესახებ: „ჯერჯერობით არაერთი მტკიცე დასაყრდენი არა გვაქვს ამ გეოგრაფიული პუნქტების ლოკალიზაციისთვის“ (გეორგია, გ. IV, გვ.189).

ამ მხრივ ჩვენ უფრო უნდა ვენდოთ უძველეს ქართულ წყაროებს, რომელნიც მიიჩნევენ დასაფლეთ საქართველოს ვიდრე მდინარეებამდე ეგრისწყლამდე და კლისურამდე მცხეთის იურისდიქციის ქვეშ მდებარე ტერიტორიად IV საუკუნიდანვე, ხოლო „ლაზიკაში ფასისის მიგროპოლიაში შემავალი როლოპოლისი, საისენთა, პეტრასა და ზიგანას საეპისკოპოსოები განლაგებულნი უნდა ყოფილიყვნენ მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე გრაპემუნტის მიმართულებით“.

განსაკუთრებით გასაოცარი და შეიძლება ითქვას, რომ მიუღებელია ს. ყაუხჩიშვილის მიერ გამოცემულ ნოტიციათა ცხრილებში ბერძნულ ხელნაწერებში არსებული ცნობების თვითნებური შეცვლა. კერძოდ, VI და VIII ნოტიციების ხელნაწერებშია „ამისის სებასტოპოლისის ავგოკეფალური ეკლესია“ აქ სიტყვა „ამისია“ ს. ყაუხჩიშვილმა წაშალა და მის ნაცვლად დაწერა „აბასგია“ თანაც ბერძნული შრიფტით და ისე მიაწოდა მკითხველს. რის შედეგადაც მან და მასთან ერთად მთელმა საზოგადოებამ დაასკვნა, რომ

თითქოსდა „აბაზგიის ავტოკეფალური ეკლესია“ არსებობდა X საუკუნემდე, რაც საფიქრებელია, რომ არასწორია. დედნებში არ არის ასეთი მინიშნება, პირიქით, ნოტაციების სწორი წაკითხვა, ანუ წაკითხვა იმისა, რაც წერია, იძლევა საშუალებას, რომ გამართლდეს ძველი ქართული ისტორიოგრაფია, რომ VIII ს-ში, ბერძენთაგან აფხაზეთის საერისთავოს გათავისუფლებისა და მისთვის დასავლეთ საქართველოს მიწების გადაცემის შემდეგ მეფეების – არჩილისა და მირის დროს, მოხდა საეკლესიო გაერთიანება – აბაზგიის ეკლესიისა და დასავლეთ საქართველოს (იქამდე ქართლის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში მყოფი) ეკლესიისა. იქამდე, როგორც ითქვა აბაზგიისა და ქართლის საზღვარი მდ. კლისურაზე გადიოდა.

კიდევ ერთხელ მივუბრუნდეთ სიტყვა „ფასისის“ განსაზღვრებას. მ. ბერძნიშვილი წერს, რომ ბერძნები „ფასისის“ უწოდებდნენ მდინარეებს 1) ყუბანს, 2) არაქსს, 3) ჭოროხს, 4) რიონს, 5) ჯულფას (მ. ბერძნიშვილი, ქალაქ ფასისის ისტორიისათვის, 1969, გვ.88). ერთი სიტყვით, შავი ზღვის იმ სანაპიროს მდინარეებს, სადაც ქართულენოვანი მოსახლეობა ცხოვრობდა, რადგანაც ფუძემქართული ენით პ. ინგოროყვას კვლევის თანახმად ფსა, ფშა აღნიშნავდა წყალს, უფრო მუსგად კი მდინარის დელტას, მის შესართავს მღვასთან, ანუ გაშლილ წყალს.

აღნიშნულ მდინარეთაგან „შეუღარებლად უფრო ხშირად იხსენიება ფასისის სახელით მდ. ჭოროხი... ამ ფასისის სათავედ სდებენ არმენიის მთებს ან მოსხიკეს მთებს. საგულისხმოა, რომ ჭოროხის გაიგივება ფასისთან უფრო მყარია. ამ სახით იგი გვხვდება (თუ ქსენეფონტეს არ ჩავთვლით) ძვ. წელთაღრიცხვით III საუკუნიდან მოკიდებული ვიდრე ახალი წელთაღრიცხვის VI საუკუნემდე, დაწყებული ერისგოსთენედან და დამთავრებული პროკოფი კესარიელით“ (იქვე, გვ.91).

ჭოროხის ქვემოთ მდებარე პუნქტები „მიგანა“, „სებასტოპოლისი“, „პიგია“, „მოხორა“ შეგანილია ბიზანტიურ სამხედრო დანაყოფთა იმ ნუსხაში, რომელთა ჯარი მცირე არმენიაში იდგა (გრაპეზუნტის ოლქში). გრაპეზუნტის ოლქში მდებარე მცირე არმენიის ბიზანტიური ჯარის განლაგება არის შემდეგი: „არმენიის ლუქსი, არმენიის სარდლის ხელქვეით არიან პონტოში – პონტოს პირველი ლეგიონის პრეფექტი დგას გრაპეზუნტში, რამში რიზესი, რამში თეოდოსესი ... ჯარი მცირე არმენიაში ასევე დგას პუნქტებში: პიგია (პიტიუნტი), ვალენტა, ესი პორტო, პარამბოლე, სებასტოპოლისი, მიგანე, მოხორა“ (გეორგიკა, ტ.1, 1961, გვ. 175). ისინი განლაგებულნი იყვნენ გრაპეზუნტი მხარის ოლქში, რომელსაც მცირე არმენია ერქვა.

აქ მოხსენიებულია „მიგანე“, რომელშიც იდგა ბიზანტიის ჯარი და იყო ეპისკოპოსის კათედრა, ნ. ალონცის მტკიცებით მდებარეობდა გრაპეზუნტის გზაზე. აქვე იყო მის არეალში ლაზიკის

სხვა ოთხი საეპისკოპოსო და არა რიონის ხეობაში და დასავლეთ საქართველოში. აქ ყოფილა ზიგანის მთა, უღელტეხილი, სოფელი. ეს სახელი დღემდე ეწოდება ამ სოფელს და მთას! ლაზეთის საეპისკოპოსო ცენტრი „ზიგანე“ აღონცის ამრით, სწორედ აქ გრაპიზმონთან იყო (იქვე, გვ. 176)

„მოხორა“ ასევე საეპისკოპოსო ცენტრი და ბიზანტიის კოპორტის ბანაკი ყოფილა ზიგანის მარჯვნივ. (იქვე, გვ.177).

უსუპორტი – საეპისკოპოსო ცენტრი და ბიზანტიის ჯარის ბანაკიც აქვეა, ესაა „არრიანა“, შემდეგდროინდელი „სუსარშია“, ახლანდელი „სიურმენე“ ნავსადგური გრაპიზმუნტის მარჯვნივ (იქვე, გვ.177). ესაა საისინის კათედრა.

აქვე ანუ ჩრდილო-აღმოსავლეთ ანაგოლიაში იყო „პიგია“ და „სებასტოპოლი“, რადგანაც აღნიშნული ბიზანტიური ჯარების განლაგების წესის შედეგის დროს აბაზგიის პიგიუნგსა და სებასტოპოლზე ბიზანტიას ხელი არ მიუწვდებოდა (იქვე, გვ.177). აღსანიშნავია, რომ არქეოლოგიური მონაცემებით უაჭი აბაზგიის პიგიუნგში ბიზანტური რაზმის („ალას“) დაბანაკებისა არ დასტურდება. (გ. ლორთქიფანიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარი, 1991. გვ. 59, 172)

ფასისი გრაპიზმუნტის ოლქში რომ მდებარეობდა, ამას უნდა მიუთითებდეს თემისტიოსის წერილიც – „ფასისის მახლობლად, სადაც არგომ თესალიიდან წამოსულმა დაისადგურა... იქ სადაც ცნობილია, თერმოდონტი, ამამონთ საქმეები და თემისკირი... სიბრძნემ და საინოებამ აქციეს მუშების გაძრად იმ ერთი კაცისა, რომელიც დამკვიდრდა კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 50). მამასადამე ქალაქ ფასისთან არის ადგილები – თემისკირი და თერმოდონტი. ისაა „კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში“. ფოთი არასოდეს ყოფილა არმენიელების ქვეყანაში შემავალი ქალაქი, გრაპიზმუნტის ოლქში კი ნამდვილად იყო რეგიონი სახელწოდებით „მცირე არმენია“. სხვათა შორის ქ. გრაპიზმონთან იყო ცნობილი ადგილები – თერმოდონტი და თემისკირა და არა ფოთთან. თემისტიოსის წერილიდან ჩანს, რომ კოლხეთის ცნობილი რიტორიკული სკოლა მდებარეობდა ქართველი ერის უძველეს ქვეყანაში, ლაზიკაში, რომელსაც ძველი მთარგმნელები უწოდებდნენ „სოფელი მეგრეთა“. ეს იყო გრაპიზმონის ოლქი.

ასე რომ, კონსტანტინეპოლურ საეპისკოპოსოთა განლაგების ნუსხებში მოხსენიებული ფასისის, ზიგანას, საისინის თუ როდოპოლისის კათედრები არ იყვნენ რიონის ხეობაში და დასავლეთ საქართველოში, ამიტომაც სწორია ძველი ქართული ისტორიოგრაფია, როცა ის დასავლეთ საქართველოს ქვემო იბერიას უწოდებს.

დოსითეოსი და ქრისანთო ანგიოქიისა და იერუსალიმის პაგრიარქები XVII ს-ში ბერძნული წყაროების შესწავლის შედეგად აცხადებდნენ, რომ იმ ეკლესიას, რომელსაც ქართველები „აფხაზეთის

მეცნიერების ერთი ნაწილი სვანურ ტომებს იბერიელებად მიიჩნევდა. ამიტომაც წერდა სტრაბონი, რომ „ზოგიერთები მათ იბერიელებს უწოდებენ“ (სტრაბონი, XI, 2, 19). ეს იბერიელებად წოდებული სვანები კი, სტრაბონისავე ცნობით, ბატონობდნენ ყველა მემზობელ ტომზე და ცხოვრობდნენ ვრცელ ტერიტორიაზე აფხაზეთის ბიჭვინთიდან (პიტიუნტიდან) სოხუმაძღე (დიოსკურიამდე). ცხადია, სვანები უცხოელებისათვის იბერიელები იყვნენ თავიანთი ენითა და კულტურით. ქართულენოვანი უნდა ყოფილიყვნენ სტრაბონისავე ჩვენებით შიდა კოლხეთში მცხოვრები მესხებიც. სტრაბონისავე სიტყვით, აქ „მოსხთა ქვეყანაში“ იყო კოლხეთის უმთავრესი „ლეკოეთას“ სალოცავი. სწორედ იბერიელებად სახელდებული სვანები, მესხები, ქვემო იბერები ანუ ლაზები იყვნენ ჯერ კიდევ არადიფერენცირებული ფუძე-ქართული ენის მაგარებლები, რომელსაც დაეფუძნა ძვ. ქართული საეკლესიო ლიტურგიკული ენა, რომლის შექმნა შემუშავებამაც ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით მეგრელებსაც და სვანებსაც მიუღიათ მონაწილეობა. როგორც ჩვენი გამოკვლევებიდან ჩანს, პეტრე იბერის აღმზრდელი და მოძღვარი იოანე ლაზი იყო წმ. წერილის ქართველ მთარგმნელთა იმ პლიადის მეთაური, რომელმაც IV–V სს-ის მიჯნაზე ქართულ ენაზე უზადოდ გადმოიღო წმ. სახარება, ძვ. და ახ. აღთქმის წიგნები. (ა. ჯაფარიძე, ქართული საეკლესიო (სალიგერაგურო) ენის ჩამოყალიბების საკითხისათვის, 2002, გვ. 20). ამით იყო გამოწვეული, რომ უძველესი ხანიდან, ვიდრე XIX–XX სს-მდე, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს ყველა კუთხეში, მათ შორის აფხაზეთსა, სვანეთსა და სამეგრელოში საეკლესიო და სალიგერაგურო საჭიროებისათვის მხოლოდ ძვ. ქართული ენა გამოიყენებოდა. მიზეზი ამისა იყო არა ქართობაცია აღნიშნული ტომებისა, არამედ ის, რომ ეს ენა არასდროს ყოფილა საგომო, ერთერთი რომელიმე კუთხის ენა, არამედ ფუძე-ქართული ენის განვითარებას წარმოადგენდა და საერთო სახალხო ენა იყო ყველა ქართველური ტომისათვის.

ეკლესიის სწავლებით ქართულ ენას მფარველობდა თვით დედა ღვთისმშობელი. ექვთიმე ათონელს ღვთისმშობლის გამოცხადებით მიეცა ქართული ენის ცოდნის ნიჭი. უფრო ადრე, IX ს-ში, ილარიონ ქართველის ეპოქაში ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელმა თავისი გამოცხადებით დაიცვა უცხოეთში ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა. კიდევ უფრო ადრე, ქართველთა საეკლესიო პატივისცემა ამ ენისადმი დამოწმებულია ისეთ უკვდავ ქმნილებაში, როგორიცაა „ქებაი და ღიღებაი ქართულისა ენისაი“.

ვმადლობთ უფალს, რომ დადგა კამი საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა, აღარ არის ის საბჭოური-იმპერიული ათეისტური დაუძლეველი მიჯნა, რომელიც აშორებდა ერთმანეთს მეცნიერებასა და სარწმუნოებას, მაგრამ ჩანს, ჯერ კიდევ დასაძლევია ჩვენს ცნობიერებაში შემორჩენილი მისი ნაშთები. მეცნიერების და სარწმუნოების ურთიერთდაახლოება XX ს-ში კარგად შეძლეს ფილოსოფოსებმა და ფიზიკოსებმა, იმედი გვაქვს, რომ ჩვენი დღევანდლობაც თავის სიგყვას იტყვის ამ მიმართულებით.

Metropolitan Anania Japaridze

The borders of the Georgian state and church at the time of Parnavaz and the Bagration dynasty, and their inaccurate representation in the

„**Ī ðî âî ñëàâî ãÿ Ýí öèêëî î âäëÿ**” (Orthodox Encyclopedia)

(Summary)

Incorrect and tendentious data from Soviet historiography continue to be included in such ecclesiastical publications as „**Ī ðî âî ñëàâî ãÿ Ýí öèêëî î âäëÿ**” (Orthodox Encyclopedia). As a major achievement of Orthodox scholarship, this work is known throughout Christianity and indeed the entire world. Regrettably, some entries in the *Orthodox Encyclopedia* contain seriously distorted information concerning the borders of the jurisdiction of the Georgian Orthodox Church.